

FIGYELŐ

T. P. Sevensma. (1879–1966.) A könyvtárosok nemzetközi közösségének nagy halottja századunk élő könyvtártörténetét testesítette meg, amikor az élők sorából távozott. Ő volt az 1928-ban alakult nemzetközi könyvtárosszövetség (IFLA, FIAB) alapítója és több mint harminc éven át főtitkára. Hollandiában, Hilversum városában született, előbb a rotterdami, majd az amsterdami egyetemi könyvtár igazgatója volt. Nemzetközileg ismert neve tette magától értetődővé, hogy őt állítsák 1929-ben a volt Nemzetek Szövetsége (az ENSZ elődje) genfi könyvtárának élére. Az ő tervei szerint épült fel az akkori egyik legmodernebb könyvtár, a népszövetségi palota épületkomplexusának legimponálóbb tagjaként, szakok szerint tagolt raktárszintekkel és messzemenő szabad használatot lehetővé tevő olvasótermekkel. 1938-ban tért vissza hazájába, átvette a leydeni egyetemi könyvtár vezetését. Amikor sok év után nyugalomba vonult, továbbra is részt vett a könyvtári mozgalomban — haláláig tiszteletbeli elnöke volt a FIAB-nak —, azonkívül két nagy holland lexikon szerkesztését vállalta.

Egyik legfőbb úttörője volt nyugaton annak az irányzatnak, amely a bezárkózott, kutatásainak élő könyvtárost szociális kötelezettségének tudatára ébresztette, olvasók és könyvtárosok közti szoros együttműködést hirdetett. A modern olvasószolgálat ma már magától értetődő elvei és módszerei részben az ő agitációja nyomán érvényesültek minden országban. Tudós könyvtárosok és tudományos kutatók egymást segítő munkaközössége — a mai tudományos könyvtárak alapállása — az ő sokfelé elszórt munkái és személyes hatása nyomán vált a modern könyvtárügy egyik alapkövetelményévé.

D. B.

Hungarika bibliográfiát! Karl-Heinz JÜGELT nemrég megjelent hungarika katalógusában¹ sorra veszi a jénai egyetemi könyvtárban található XVI–XVIII. századi magyar vonatkozású történelmi műveket, 470 könyvet és rőpiratot, és mindegyiknél feltünteti azt is, hogy leírása hol található. Az eredmény igen meglepő, az anyag harmadrészét eddig semmiféle magyar vonatkozású könyvészet nem dolgozta fel, s így számunkra teljesen ismeretlen. Ez a feldolgozatlanság nem lehet elszigetelt jelenség, bizonyosan más könyvtárak polcain is tömegével sorakoznak olyan régi újságlapok, rőlapok, könyvek, amelyekről sejtelmünk sincs.

Kell, hogy ez a tény gondolkozásra készítse a magyar bibliográfusokat, kell, hogy figyelmüket egy lehető teljességre törekvő hungarika bibliográfia összeállítása felé irányítsa! Egy ilyen munka természetszerűen több, mégpedig legalább három részre tagozódik, és mindháromnál mások a követelmények, szerkesztési elvek, sőt bizonyos szem-

¹ *Hungarica Auswahl-Katalog der Universitätsbibliothek Jena*. Weimar, 1961.

pontból még a gyűjtési szempontok is mások. Az első korhatárnak az 1711. vagy az 1800. esztendő adódik, a másodilknak pedig 1945.

Az utolsó húsz év termésének számbavétele jellegzetesen nemzeti könyvtári feladat, márcsak azért is, hogy a Széchényi Könyvtár tudomást szerezzen minden fontos hungarikáról, s így be tudja őket szerezni. A külföldön megjelent magyar nyelvű művek és a magyar írók idegen nyelvre fordított munkái szervesen beletartoznak a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* keretébe. Erre már többen rámutattak, utójára SZENTMIHÁLYI János 1958-ban, *A hungarica-bibliográfia néhány problémája* című cikkében.² Emellett a magyar vonatkozású anyag összegyűjtésére is kell gondolni. Ez utóbbira HANKISS János tett érdekes, számos példával illusztrált javaslatot.³ HANKISS tanulmánya azonban éppúgy visszhang nélkül maradt, mint SZENTMIHÁLYIÉ, még megvitatásukra sem került sor.

Az 1711—1944 közt megjelent hungarikák számbavételére eddig igen kevés történt, s ezt részben a megjelentetés nehézségei és a felelős szervek érdektelensége magyarázza. Példaként VERESS Endre *Bibliográfia románá-ungarját*⁴ emlitem. Itthon hiába keresett rá kiadót, az 1879-től 1920-ig terjedő rész pedig még ma is kéziratban porosodik, a kutatók számára hozzáférhetetlenül.

A legrégebbi korszaknál valamivel kedvezőbb a helyzet. Az 1711-ig megjelent hungarikákat már SZABÓ Károly szeretete volna feldolgozni a *Régi magyar könyvtár* IV. részeként. HELLEBRANT Árpádnak hasonló tervei voltak, sőt a tárgykört egy 1885-ben kelt levelének tanúsága szerint szeretete volna kibővíteni a „XV. században magyarországi nyomdászoktól nyomott munkákkal, ha ti. külföldön jelentek meg.”⁵ Szabót halála akadályozta meg terve kivitelében, HELLEBRANT kedvét pedig elvették szerencsétlen családi körülményei, amelyek szembeállították az Akadémiában teljhatalmú GYULAI Pállal.

A korszakról mégis jelent meg egy sereg könyvészeti összeállítás. Egyik csoportjuk egy-egy gyűjtemény katalógusa, mint az „Apponyi”, mindmáig legteljesebb hungarika feldolgozásunk,⁶ vagy mint HUBAY Ilonának a Széchényi Könyvtár röplapjait feldolgozó kitűnő munkája.⁷ A bibliográfiaiak egy része gyűjtési kritériumnak egy-egy várossal való foglalkozást tekint, mint BALLAGI Aladár vagy FITZ József műve,⁸ mások pedig a megjelenési nyelvet. Utóbbiak közé tartozik VERESS Endre előbb említett összeállítása, KERTBENYI úttörő jellegű könyvészete, KONT Ignác bibliográfiája.⁹ Mindazonáltal érthető, hogy GULYÁS Pál 1942-ben rezignált hangon állapította meg: „Egyelőre arra sincs sok remény, hogy a *Régi Magyar Könyvtár* teljesen hiányzó IV. része valaha is elkészüljön.”¹⁰

A felszabadulás óta új távlatok nyíltak a tudományos kutatásra, tömegével jelennek meg a legkülönbözőbb tárgykörű bibliográfiaiak. GULYÁS Pál borulátása sem lenne indokolt ma. Talán van remény egy ilyen jellegű bibliográfia kiadására, és ha van, akkor a munkát mielőbb el kellene kezdeni. A teendők menetét a következőkben látom:

1. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtörténeti és Dokumentációs Bizottsága, mint a kérdés leghivatottabb gazdája, vegye be tervfeladatai közé az 1711 vagy

² *Magy. Könyvszle.* 1958.

³ *Debreceni Kossuth L. Tudományegyetem évkönyve.* I. 183—241. l. Debrecen, 1955.

⁴ 1—3. Bucuresti, 1931—35.

⁵ A levél az Akadémiai Könyvtárban.

⁶ APPONYI S.: *Hungarica.* 1—4. München, 1903—1927.

⁷ *Magyar és magyar vonatkozású röplapok, újságlapok, röpivek az Országos Széchényi Könyvtárban.* 1480—1718. Bp., 1948.

⁸ BALLAGI A.: *Buda és Pest a világirodalomban.* 1473—1711. Bp., 1925. — FITZ J.: *16. és 17. századi röpiratok Pécsről.* Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából. 1931—32. 6—7. sz.

⁹ KERTBENYI K.: *Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok. 1451—1600.* Bp., 1880. KONT I.: *Bibliographie française de la Hongrie.* Paris, 1913.

¹⁰ *A bibliográfia kézikönyve.* 2. köt. Bp., 1942. 58. l.

1800 előtti hungarikák könyvészetének elkészítését, jelöljön ki egy 3—5 tagú szerkesztő-séget, és gondoljon a szükséges anyagiak biztosítására.

2. A szerkesztőség dolgozzon ki egy tervezetet a korhatárra, szerkesztési elvekre és legfőképp arra, hogy hogyan értelmezik a hungarika fogalmát, a magyar vonatkozást, mennyire törekedhetnek a teljességre. SZENTMIHÁLYI János számos példát hoz fel idézett tanulmányában arra, hogy a hungarika fogalom mennyire szűkíthető, illetve bővíthető. A tervezetet vitassák meg régi könyvtörténetünk kutatóival.

3. A szerkesztő bizottság kartonkatalógus formájában állítsa össze az eddig megjelent könyvészetekben feltárt anyagot. Nemcsak a kimondott hungarika-bibliográfiákra és katalógusokra gondolok, hanem olyan egyéb művekre is, amelyekben feltehetően sok magyar vonatkozású anyag található. Ilyen például WELLER *Repertorium typographicum*¹¹ vagy ESTREICHER *Bibliografia polskája*,¹² amelyeket — tudomásom szerint — még senki sem nézett át ebből a szempontból.

4. Az érdekelt könyvtárakkal és a felettes hatóságokkal való megbeszélés során rá kellene venni nagyobb régi állománnyal rendelkező könyvtárainkat, hogy iktassák tervükbe hungarika anyaguk feltárását. Ennek legcélszerűbb formája rotaprint, xerox, stencil vagy más házi sokszorosítás lenne, de megoldható géppel írt katalóguscédulák formájában is. Az *Apponyiban*, *Ballagiban* vagy más könyvészetben részletesen leírt műveknél elég a szerző neve, a rövidített cím és a leírásra való hivatkozás, más esetben pedig célszerű lenne a címlap betűhív másolata a sormetszet jelölésével.

5. Nehezen megoldható feladat a külföldi könyvtárakban rejtőző anyag felkutatása, pedig itt van a legtöbb remény ismeretlen hungarikák felfedezésére. Elsősorban azt kell megállapítani, hogy hol található olyan külön kezelt röplap vagy egyéb gyűjtemény, időrendi vagy szakkatalógus, amelynek segítségével aránylag kevés munkával lehet a bibliográfiában felhasználható címekhez jutni. Ilyen helyeknél lehet gondolni egy-két hónapi időtartamú kiküldetésre. De egyéb lehetőségen is érdemes gondolkozni. Példaként felhozom JÜGELTnek, a Deutsche Staatsbibliothek könyvtárosának a nevét. Nem lehetne valamiképp honorálni munkáját és kutatási kedvezményt kérni számára, hogy a jénain kívül más német könyvtár anyagát is dolgozza fel? Talán Krakkóban is lehetne megfelelő szakembert találni erre a célra.

6. Meg kell kezdeni erőteljes iramban a csak külföldi könyvtárakban található és komoly értéket jelentő hungarikák tervszerű beszerzését mikrofilmen vagy fénymásolatban.

Legyünk tisztában azzal, hogy belátható időn belül a teljességet nem tudjuk megközelíteni. De mégis lehetne egy hat vagy nyolc éves határidőt szabni az anyaggyűjtésre, a kiadást pedig nem szabad a bizonytalan jövőre halasztani. A *Régi magyar könyvtár* új kiadásának megjelentetése után kerítsünk sort erre! Ha az egész anyagnak csak kétharmadát sikerül összegyűjteni, akkor is olyan könyvészethez jutunk hozzá, amit múltunk minden kutatója igen jó eredménnyel használhat.

VÉRTESY MIKLÓS

Az úgynevezett szóbeli történelem és a tudományos tájékoztatás új útjai. Egyre kevesebb levelet írunk. És talán senki sem ér rá ma már, hogy rendszeres naplót vezessen, mint régen szokás volt, élményeiről és az eseményekről, amelyeknek valamilyen formában és valamilyen fokon részese volt. Az idő fokozódó sürgetése erőnknek a

¹¹ WELLER, E.: *Repertorium typographicum*. Nördlingen, 1864.

¹² ESTREICHER, Karol: *Bibliografia polska. I—32*. Krakow, 1872—1938.

jelenre összpontosítja, a tervszerű cselekvés számtalan részletére — a cselekedet mögött rejlő gondolatot, egy-egy alkotás, mű vagy létesítmény belső rugóit, összefüggéseit az előzményekkel, kialakulásának egymást követő fázisait nem örökítjük meg. Egy tervfeladat, egy tudományos kísérletsorozat, vagy akár egy átgondolt, egységes politikai akció befejeztével ezek a háttérben maradó részletek elfelejtődnek, leválnak, mint a kész épületről az állványzat.

Nem változtat ezen, hogy soha annyi statisztika, számszerű adatrögzítés nem készült, mint napjainkban. Az akták és statisztikák mögött rejlő indítást, a lebonyolítás részleteit az adatgyűjtemény nem örökíti meg. Lehet, hogy egy-egy ilyen akció hátterét csak néhányan ismerték: nem mindig azért, mert titokban akarták tartani, hanem mert az adott pillanatban, a munka eleven folyama közben ez nem látszott fontosnak. A megelőző megbeszéléseket írásban nem rögzítették, levelezésre ilyen esetekben kisebb szükség van, mint régen: a modern közlekedési lehetőségek egy-egy szóbeli tanácskozásra távoli országrészekből — néha éppen világrészekből — gyorsan összegyűjtik a közvetlen tanácskozás résztvevőit.¹ A tanácskozás jegyzőkönyve többnyire csak a legfontosabbra szorítkozik, néha nem is készül feljegyzés. Az igazgató nem intéz írásbeli kérdéseket az egyes gyár-részlegek vezetőihez, még akkor sem, ha azok helyileg távol esnek, hiszen felhívhatja őket telefonon. Így a választ azonnal megkaphatja, a részleteket visszakérdéssel ellenőrizheti. A telex szükség esetén a legfontosabb szövegeket — vagy inkább jeleket — rögzíti is. Az ipari televízió még gyors helyszíni szemlét is lehetővé tehet.

A nagy levelezők, a KAZINCZYK és FLAUBERTek kora az irodalomban is kezd lejárni, bár a személyes élmény baráti közlése, vagy a közvetlen benyomás naplóyszerű rögzítése még aránylag írók és művészek életében játszik továbbra is (egyelőre?) jelentős szerepet.

Különösen a történészek, a legújabb kor történetírói érzik az írott források hiányos voltát. A levéltárak anyaga nagyobb, de kevésbé beszédes mint régen. A hozzánk legközelebb álló történelmi területen például, a könyv vagy a sajtó történetében: régen az egyházi és világi cenzúra eljárásai folyamán a részletadatokat garmadáját termelte. Ma a cenzúra a demokratikus országokban megszűnt — máshol működését leplezi, nem foglalja írásba.

A politikai történelem forrásai sem maradnak fenn mindig írásos formában. Néha éppen a legfontosabb megállapodásokról, nemzetközi tárgyalások anyagáról nem készül hivatalos feljegyzés. Az előkészítés legfontosabb fázisait írás nem örökíti meg, csak a döntéseket, az immár „bizonylat”-jellegű, a közvetlen cselekvés alapját, mintegy menetrendjét vagy forgatókönyvét képező okmányt. Ezért fordul a történész előszere-ttel az élő tanúkhöz, az események résztvevőkhöz, az új anyagok, új gyártási módszerek felfedezőihez és kialakítókhöz, politikusokhoz, kutatókhoz, feltalálókhoz.

Mindebben még nem volna semmi alapvetően új, hiszen a történetíró száz évvel ezelőtt is felkereste és kikérdezte az élő tanúkat, mielőtt műve megírásához fogott. De új az, hogy néhány év óta ezeket a szóban elmondott emlékeket nem *egyszeri* használatra gyűjti *egy* történész, nem *egy* meghatározott műhöz szolgáló részletkutatás elemeiként bukkannak fel — hanem a szóban elmondott emlékeket rögzítik, nem egyszeri felhasználás céljára, hanem tartós dokumentumként. És a szóbeli anyag gyűjtését többnyire nem is maga a történetíró végzi, hanem egy közbeiktatott anyaggyűjtő szerv, rendszerint (de nem szükségszerűen) egy már fennálló szervezet: könyvtár vagy dokumentációs intézet. És ez a szerv a kérdező munka eredményét — a műfaj mesterei ezt interjúnak nevezik, úgy, mint az újságírás egy közismert, de még szintén nem nagy múltra visszatekintő mű-

¹ KARSAI Elek előadása az OSZK-ban 1966. dec. 19-én.

formáját — közönsége számára tárolja és szélesebb vagy szűkebb körben hozzáférhetővé teszi, éppúgy, mint a kéziratokat vagy a könyveket.

Az Egyesült Államok könyvtáraiban ez idő szerint 75 ilyen „Oral — history — plan” áll megmunkálás alatt. Maga az elnevezés: szóbeli történelem is innen származik. A közel húsz éve folyó módszeres munkának ezen a téren a Columbia Egyetem mellett működő *Oral History Research Office* a legtekintélyesebb központja. Itt elsősorban történelmi érdekű anyagot gyűjtenek. De van szóbeli történelmi anyaga már New York állam mezőgazdaságának, a texasi olajkutaknak és a jazz-zene történetének.²

A siker egyik alaptényezője, hogy a megkérdezett, rendszerint nagyon elfoglalt, vezető emberek — politikusok, katonák, gazdasági szakértők, tudósok, — időbeosztásához alkalmazkodik. És formája a közvetlen beszélgetés, ami számukra nem fárasztó, nem látszik „kötelező, felelősséggel ellátott” tevékenységnek. Azonkívül a magnófelvétel lehetővé teszi gyors kérdések feltevését, ezzel az emlékezet felfrissítését, elmélyítését, esetleg olyan adatok napvilágra hozását is, amelyek a kérdező nélkül fel sem merülnek.

A kérdező, az interjú-vezető ugyanis nem szorítkozik pusztán „lehallgatásra” mechanikus hangrögzítésre. Feladatai, eljárásának technikája már kidolgozott módszertant követ. A beszélgetést irányítani kell: ő felelős azért, hogy a figyelem a lényeg felé forduljon, felesleges anyag ne terhelje az eljárást, már csak az aránylag magas költségek miatt sem. Nem egyszerű technikus, hanem képzett, sőt egyre inkább erre a feladatra külön kiképzett szakember. Mielőtt a kiszemelt közéleti vagy gazdasági vezető kikérdezéséhez fog, gondosan tanulmányozza a már ismert irodalmat, a már feltárt adatokat — ezek alapján irányítja a beszélgetést. Sokszor maga tereli ezzel a figyelmet olyan eseményre vagy adatra, amelyet a kérdezett maga is elfelejtett már, ha maga írná az emlékiratát, éppen ezek a leginkább homályban maradó részletek elvesznenek. Átgondoltság és kötetlenség közt kell egyensúlyt teremteni: volt olyan eset, hogy kertben folyó beszélgetés magnószalagjára a madárcsicsergés is rákerült.

A szalagra vett beszélgetés néha a kérdéseket is tartalmazza, néha csak a feleleteket. A legtöbbször persze összefüggő előadás, ha rapszodikus is: egy-egy tényre, emlékre több új kérdés nyomán vissza-visszatér. A gyűjtött anyag további sorsában azután egy olyan fázis következik, amit szerkesztésnek nevezhetnénk. A hangfelvételt legtöbbször gépirásba teszik át — így könnyebben kezelhető és tárolható. Leírás előtt vagy után az interjú-alanyal ellenőriztetik az elmondottakat, esetleg utólagos korrekcióra is adnak ezzel lehetőséget. Sokszor magát a hangfelvételt helyezik a gyűjteménybe — ilyenkor azonban az ilyen különleges anyag konzerválásának, tárolásának használatba adásának problémái is jelentkeznek, bonyolult és magas költségkihatásokkal. A legáltalánosabb gyakorlat az, hogy a szalagról lemásolják, kéziratba teszik át a szöveget — esetleg egy rövidebb részletet eltesznek az eredeti hangfelvételtől is, mintegy szemelvényt vagy illusztrációt. Még gyakoribb az az eset, amikor egy-egy személyről vagy egy-egy esemény- vagy kísérletsorozatról felvett orális anyagot az ugyanazon témát illető más természetű dokumentumokkal együtt őrzik, tehát könyv, kézirat, hírlap-kivágás, mikrofilm együtt van tárolva tárgy szerinti rendben. Az utóbbi rendszerrel él a Ford Motor Company archívuma a gyárat illető egész dokumentáció területén, vagy a texasi egyetem, amely 1951, az első olajlelet 50. évfordulója óta gyűjti az olajkutatás történelmi dokumentumait,

A Tulane-i (New Orleans) egyetem a jazz-zene kutatásának nemzetközi központja. Az anyag legfontosabb részét a magnóinterjúk jelentik. De velük együtt tárolnak hangjeleket eredeti jazz- és népdalfelvételekkel, kb. 5000 nyomtatott kotta-kiadványt-

² Vö. *A symposium on oral history*. Wilson Libr. Bull. 1966. 599. 628 — 1. — Elizabeth I. DIXON: *The implications of oral history in library history*. J. Libr. Hist. 1966. 1. sz. 59 — 62, 74. 1.

LA ROCCA, az első nagy jazz-karmester külön gyűjteményét (kivágatok, levelek, plakátok, fényképek), és még egyéb vegyes anyagot.

A közelmúlt évtizedek fontosabb szereplőinek, főleg a forradalmi munkásmozgalom még köztünk élő hőseinek emlékeiről Magyarországon is készültek már hangfelvételek. Úttörő kísérletként 1960 végétől az Országos Széchényi Könyvtár Zárolt gyűjteményében készültek hangfelvétel-interjúk *A munkáosztály irodalmi műveltsége Magyarországon a két világháború közötti időszakban* c. témakörből. A tevbevett céltámogatás ugyan elmaradt, de, ha szükségképpen lassult tempóban is, a munka folytatódik. A gyűjtemény — gépiratba áttéve — főleg írók, költők, nyomdászok, könyvterjesztők és mozgalmi propagandisták visszaemlékezeteit öleli fel.³

A Magyar Szocialista Munkáspárt Párttörténeti Intézetében 1962 óta folyik szerezve a hangszalagra vett visszaemlékezések begyűjtése. A nyilatkozatokat azonnal gépirásba teszik át, két példányban, amelyek egyikét a megkérdezettek — a magyar munkásmozgalom régi harcosai és a küzdelmes két világháború közti emlékek más, haladó felfogású hordozói — hitelesítik.

Hasonló témájú gyűjtés készül tudomásom szerint egyik nagy napilapunk archívuma számára is és ilyenek a Magyar Rádió hangszalagon rögzített kortárs-visszaemlékezései.

De nyitott kaput döngötnénk, ha kiragadott példákon túl a hazai és nemzetközi síkon készülő hasonló szóbeli történelmi programok részletes ismertetését kísérelnénk meg. A kérdés teljes irodalmának összegyűjtése e pillanatban még nehézségbe ütköznék, hiszen a programok igen változatosak és kidolgozásuk még eléggé elszigetelten, általános érvényű szabályok és határozott területek kijelölése nélkül folyik. Persze a szóbeli történelem⁴ anyaggyűjtő módszereivel, a tárolás és feltárás problémáival foglalkozni kell.

De e kis tanulmány közvetlen céljának — a figyelemkeltésen kívül — nem ezt tekintjük.

Hanem a szóbeli történelemnek mint *jelenségnek* a fontosságát akarjuk aláhúzni a dokumentáció és a könyvtárügy történelmi fordulópontján, amelynek tanúi vagyunk. Az e területen végbemenő forradalmi átalakulásnak kétségtelenül egyik — bizonyára a legelső — útjelzője a gépesítés. Nem csupán a katalógus-sokszorosítás, a szállítás, a kiszolgálás gépesítéséről, a szállítószalagról, a csőpostáról, a telexről vagy a kompakt raktárrendszerekről van itt szó. De megindult és terjed az anyagban való tájékozódás, az adatkeresés gépesítése is.

A gépesítés mellett a forradalmi fejlődés másik, nem kevésbé fontos tényezője magának a gyűjtött anyagnak, a könyvtárakban és más anyaggyűjtő intézetekben őrzött dokumentumoknak az átalakulása. A XV. század közepétől majdnem egészen a mi századunk közepéig, tehát közel fél évezreden át a könyvtáros szemé előtt álló alapegység a könyv volt és a könyvnek két fő fajtáját ismerte: az írott könyvet és a nyomtatott könyvet. Az így kétirányban kifeszített felfogó hálón csak kisebb rést ütött a periodikák megjelenése, majd a használati nyomtatványok — igaz, már a nyomtatás legkezdetén ismert — kategóriájának modern elburjánzása (elsősorban a plakátoké és röpiratoké). Némi fenntartással a két új típus (talán csak a hírlapok kivételével) asszimilálhatónak látszott: a bekötött folyóiratévfolyamok vagy egyes plakátok kolligátumai külsőleg is könyveknek látszottak. (Pl. az Országos Széchényi Könyvtár régi, bekötött színlapgyűjteményei.)

³ MARKOVITS Györgyi szíves közlése. MARKOVITS az interjú-alanyokat személyesen kereste fel; a tervszerű, gyors kérdések emlékezetfrissítő hatását tapasztalatai alapján hangsúlyozza.

⁴ Maga a terminus is vitatható, talán akad majd jobb magyar megjelölés is.

Új tényező azonban a nem könyvjellegű sokszorosított anyag megjelenése: nem csak az ezerféle nyomdán kívüli sokszorosítási eljárás termékei, hanem magát az írást is kiküszöbölő rögzítési eljárások termékei: film, hanglemezzel, hangszalag.⁵

A könyvtár hovatovább nem az írásban rögzített dokumentumok gyűjteménye többé, hanem a célkitűzése (profilja, gyűjtőköre) központjában álló stúdium minden adatáé. Tudomásul kell venni, hogy az adat, tehát a dokumentumnál kisebb egység ma már az, amit a látogató keres, akár mint kutató specialista jelentkezik, akár mint egyszerű, általános tájékozódásra törekvő érdeklődő. Nem úgy teszi fel a kérdést, hogy valamely könyv, folyóirat, kézirat megvan-e, mert tudja, hogy abban megleli, ami számára érdekes — hanem így: engem ez a téma érdekel, minél gyorsabban meg akarok tudni mindent, amit erről a könyvtár nyújthat. Sőt, ha a könyvtár anyagából nem lehet valamit megállapítani, akkor jelölje meg, hogyan juthatok hozzá. Alapvető hivatás-erkölcsi követelmény a könyvtárossal szemben a huszadik és a huszonegyedik század közti átmeneti időben, hogy a kutatót ne hagyja magára még ott sem, ahol saját gyűjteményének határai végződnek, hanem irányítsa tovább, másfajta gyűjtemények, különleges dokumentumok, a kutató által nem ismert szakemberek felé. Hiba van ott, ahol a reference-könyvtáros a leg gondosabban tájékoztat mindenről, amit a könyvtárban megtalálhat a kereső, de — ha érzi is, hogy a kutató kérte adathoz vagy adatsoporthoz még nem mutatta meg a legközelebbi, legbiztosabb utat — nem irányítja tovább, nem segít neki a további tájékozódásban, ha úgy érzi, hogy bármely szakkérdés is „nem az ő asztala”.

Egyre gyakoribb, hogy írásban, képben, mikrofilmen *készen* (ipari szakkifejezéssel „előregyártva”) adja vagy küldi a kívánt adatokat a könyvtár. A reference-szolgálat beékelődik a dokumentum és a kutató közé, a kutató — a szó jó értelmében — látogatóból „vevővé” alakul át. A könyvtáros-dokumentalista egyre nagyobb részét végzi el a munkának, amelyet régen teljesen a kutató végzett.

És mindezt még egy további döntő lépés követi. Ez az, amikor a könyvtár már nem csak gyűjti, bibliográfiák és más segédeszközök alapján összeválogatja anyagát, hanem közvetlenül a forráshoz nyúl, aktív részt vesz a dokumentum *termelésében*. Ennek a fejlődésnek — egy új minőségi átalakulásnak? — első hajtása, első szimptomája az „Oral history”. A könyvtár alapképlete, modellje, amelyben eddig az egyik oldalról könyvek áramlottak be, a másik oldalról kutatók s a két áramlat találkozási helyén székelt a dokumentációt, felvilágosítást nyújtó könyvtáros — egy harmadik kapuval egészül ki, amelyen maguk a könyvtárosok rajzanak ki a tevékeny élet széles mezejére, vagy a múlt emlékeit őrző eleven „források” közé s ott módszeresen, az ő tervszerű közbejöttükkel, igényeiknek, illetőleg kutatóik, „vevőik” igényeinek megfelelően létrehozott új, még egyre alakulóban levő szerkezetű dokumentációval térnek vissza.

Még csak egy szóval kell kitérnünk a szóbeli dokumentáció jelentőségére a tudománytörténet és annak egyes ágai, köztük a *könyvtártörténet* terén. A még velünk levő „öregek”, de részben a kortársak emlékei a közelmúltból sok mindent megmagyaráznak, aminek az évi jelentésekben, de még a távlati tervekben, tervtanulmányokban sincs nyoma. Csak egy példát: egyike a legizgalmasabb kérdéseknek a nagy tudományos könyvtárak történetében az állagnak, az anyagnak a létrejötte, kialakulása. Ismerjük a könyvtár gyűjtőkörét, lehet, hogy az talán több ízben is, igen körültekintően, írásbeli megfogalmazást, jogszabályszerű rögzítést is nyert, mégis, sokszor egyéni elképzelésen, a szabályok alkalomszerű magyarázatán múlik, merre terjeszkedik a gyűjtés. A válogatás közvetlen folyamatát irányíthatja egy divat, egy tudományos tendencia, egy politikai

⁵ A kiadványfajta *megosztásában* beállott eltolódásra a magyar szakirodalomban tudtommal SEBESTYÉN Géza utalt először. *A könyvtártudományi kutatás távlati tematikai terve*. Magy. Könyvszle. 1961. jún. különszám. 75—105. l. Kül. 87. l.

megrázkódtatás. De befolyást gyakorolhat egy egyéniség speciális érdeklődése, egyoldalú vagy sokoldalú kiterjedésű koncepciója. Vagy egy nagyobb hagyaték, amelynek továbbfejlesztése érdemesnek tűnik.

Hogy mi volt a döntő a különböző felfogások között, hogy ezek egymásutánja milyen rétegeket határozott meg az állományban — az irattári anyagból, jelentésekből nem mindig tűnik ki, de kitűnhet egyetlen vezető könyvtáros visszaemlékezéseiből, ha a szóbeli történész jó érzékkel „rákérdez”.

Hasonló ehhez pl. az Országos Széchényi Könyvtár esetében a raktárrendszerek összekeveredése, helyhiány és más okból bekövetkezett összekuszálódása. Mögötte egy egyszerű tény áll: a Nemzeti Múzeum épületének — mérettől és férőhelytől is független — alkalmatlansága a nagy raktárt igénylő újfajta nagykönyvtár szempontjából. De a megoldások és szükségmegoldások részletei a könyvtártan módszertani állapotát, a maguk idejében legmodernebbnek tartott, azután elavult raktári rendszerek áthasonítását tükrözik.

Összegezve: a szóbeli történelem a fejlődés alaptényezőinek, a társadalmi, gazdasági állapotnak döntő jelentőségét nem kisebbíti — de ezeknek a tényezőknél áttételes érvényesülését, főleg az egyéniségek szerepét, az események lefolyásának részleteit olyan új fénybe helyezheti, amely elméleti tudásunkat is gazdagítja.

DEZSÉNYI BÉLA

Egy nagy jelentőségű társadalomtudományi reference-munkáról. — A kielii Világgazdasági Intézet könyvtárának kötetkatalógusa. A használatban levő értékes kötet-katalógusok sora, mint amilyenek a British Museumé, a Bibliothèque Nationale-é, a Library of Congress-é, egy újabb, ezúttal nem általános, hanem szakgyűjtemény-katalógussal növekedik: 1966-ban megjelentek a kielii Institut für Weltwirtschaft könyvtára katalógusainak első kötetei.

A világ egyik legjelentékenyebb társadalomtudományi gyűjteményének, az 1914-ben alapított, jelenleg több mint 900 ezer bibliográfiai egységet, közte mintegy 19 ezer kurrens periodikát számláló könyvtárnak a *katalóguskoncepciója és rendszere* olyan, hogy azon ritka katalógusok közé tartozik, amely valóban *bibliográfiai forrásértékkel bír*.

Amint a „világgazdaság” összetetten értelmezendő az intézet és a könyvtár nevében, mert valójában a közgazdaságtudományok széles skálájú gyűjtése mellett kiterjed a földrajzra, a kulturális antropológiára, legújabbkori történelemre, szociológiára, állam- és jogtudományokra stb., ugyanúgy a katalógus sem egyszerűen a hagyományos könyv, folyóirat, földrajzi stb. megoldást tükrözi, hanem GÜLICH professzornak ma is élő és ható intenciói szerint, eleve a *kutatás, a használat kívánalmaiból* indult ki és ennyiben sajátos felfogást tükröz. Ha pedig *egy ilyen felfogás realizálását közel 40 évig* (1924-től számítható az újrendszerű katalógusok kiépítése) következetesen viszik keresztül, akkor az irodalomfeltárásnak, a kutatómunkának egy olyan „halmaza” jön létre, amely nem mennyiségénél, hanem *minőségénél* fogva válik alkalmassá arra, hogy kötetkatalógus formájában használják nemzetközileg. Nyilván ez a meg gondolás — és ez egyben az üzleti meg gondolás alapja is — vezethette a bostoni HALL-céget arra, hogy a kielii világgazdasági intézet cédulaanyagát folyamatosan lefotóztassa, copy-flow eljárással sokszorosíttassa és két év alatt *213 kötetben* megjelentesse.¹

¹ *Katalog der Bibliothek des Instituts für Weltwirtschaft Kiel. Personenkatalog kb. 630 ezer cédula 30 kötetben, Behördenkatalog kb. 200 ezer cédula 10 kötetben, Körper-schaftenkatalog kb. 270 ezer 13 kötetben, Regionenkatalog kb. 1 millió 75 ezer cédula 52*

Mi az, ami miatt „computerizálódó” korunkban, a modern technika vívmányainak fokozódó könyvtári elterjedése körülményei között, az elhelyezésében, felszereltségében nem éppen korszerűnek mondható kieli könyvtár katalógusát most már nemesak a kutatók, hanem az „üzlet” is felfedezte? Mi az, amivel a kieli könyvtár katalógusa többet nyújt a szokásosnál? Konceptiójában, szemléletében.

A használat helyes felismeréséből indulva ki, a katalógus-rendszer megtervezői igyekeztek *mindazon információs elemeket belesűríteni*, amelyek a kutatást előmozdítják. Ennek érdekében nem vonták meg sem kiadványtípusonként (monográfia, periodika stb.), sem műfajilag (tanulmány, recenzió, biográfia stb.) a határvonalat, ezzel szemben a *sokoldalú megközelíthetőség szempontját helyezve előtérbe, kiadványtípusra, műfajra való tekintet nélkül* alkották meg a katalógusrendszer egyes alkotó-részeit.

Így a *Personenkatalog* együtt tartalmazza egy-egy szerző monografikus műveit, folyóiratcikkeit, a műveire vonatkozó recenziókat és az esetleges biográfiai, vagy bibliográfiai adalékokat. A *Behördenkatalog* a hatóságok kiadványait, a róluk szóló ismeretésekkkel, kommentárokkal. A *Körperschaftenkatalog* ugyanezt a testületek vonatkozásában. A *Regionenkatalog* rendkívül részletes feldolgozásban a földrajzi egységek szerint csoportosított szakirodalmat. A *Sachkatalog* az ésszerűség keretein belüli részletezésben tárgyszavazza az irodalmat, míg a *Titelkatalog* a címek szerint tárja fel az állományt. Ez körülbelül az optimális, amit egy katalógus-hálózat nyújthat, és ha ehhez a koncepcióhoz hozzászámítjuk, hogy a kieli világgazdasági intézet állományának *tekinthetős része nem-könyvkereskedelmi forgalomba került kiadványokból áll* (bankjelentések, üzleti beszámolók, kutatási jelentések stb.), akkor érthető, hogy kötetkatalógusa valójában bibliográfiai értékkel bír, más szóval használata az egyéb kötet-katalógusokkal szemben, amelyek mindenekelőtt a belső könyvtári munka céljait szolgálják (címfelvétel, katalógizálás), *reference-jellegű*, a társadalomtudományi könyvtári-dokumentációs munkának válik egyik értékes tájékoztató munkaeszközévé.

RÓZSA GYÖRGY

Irodalomtörténeti tanulmánykötetek és folyóiratok analitikus bibliográfiai kartotékjai.

Már több évvel ezelőtt, 1963-ban jelent meg először az országban folyó különféle bibliográfiai vállalkozások körében az *Irodalomtörténeti tanulmánykötetek és folyóiratok analitikus bibliográfiai kartotékjai* című kiadvány, amely éveken át, a propagandisztikus hírverés mellőzésével, feltűnés nélkül látta el kitűzött feladatát. 1966-ban a kiadvány bizonyos nyilvánosságot kapott azáltal, hogy a Népművelési Propaganda Iroda, a 4. évfolyamtól kezdve átvette terjesztésre. Ez által a félig-meddig házi használatra szánt bibliográfia rendszeres előfizető táborra talált és kilépett kísérleti stádiumából.

A kiadvány a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gondozásában jelenik meg, összeállítója Szász Károlyné GILLEMOT Katalin. Két hónap anyagát tartalmazza egy-egy kartoték-tömb, így tehát évente hatszor megjelenő kiadványról van szó.

Célja a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fiókjai könyvtári munkájának támogatása, de ezen elsődleges cél mellett az összeállító gondolt arra, hogy e kiadványt a tudo-

kötetben, *Sachkatalog* kb. 1 millió 700 ezer cédula 83 kötetben, *Standortskartei der Periodika* kb. 70 ezer 10 kötetben, *Titelkatalog* kb. 300 ezer cédula 15 kötetben. A kiadó G. K. Hall, Boston, Mass. a kötet-katalógus teljes árát közel 20 ezer USA dollárra hirdeti. — Az MTA Könyvtára megkísérli, hogy a katalógust, amiből Magyarországra már csak a rendkívül magas ár miatt is, nyilván csak egy sorozat kerülhet, kiadványcseréje keretében egy külön megállapodás formájában beszerezze és az ország érdekelt kutatóinak és könyvtárainak hozzáférhetővé tegye a benne foglalt információs anyagot:

mányos könyvtárak és kutató intézetek is haszonnal tudják majd forgatni. Ahhoz, hogy némi fogalmat alkothassunk magunknak egy-egy füzet tartalmáról, példaképpen közlünk néhány statisztikai adatot a bibliográfiában feldolgozott tanulmánykötetek számáról: 1963/64-ben 83, 1965-ben pedig 20 (1966-ról még nem áll rendelkezésre adat), nagy terjedelmű, alapvető tanulmánykötet analitikus feldolgozását végezte el. A feldolgozott folyóiratok száma viszont, kisebb változásoktól eltekintve állandó. 1966-ban pl. a következő folyóiratokból és hírlapokból került ki a feldolgozásra szánt anyag: *Élet és Irodalom*, *Kortárs*, *Könyvtáros*, *Kritika*, *Nagyvilág*, *Társadalmi Szemle*, *Új Írás*, *Valóság*, *Világosság*, *Magyar Nemzet*, *Népszabadság*, *Népszava*. Mindegyik folyóiratnál és hírlapnál természetesen a megfelelő hónapok anyaga kerül feldolgozásra.

Ha egy szóval kellene meghatározni a szóban forgó bibliográfia műfaját, akkor nem lenne könnyű dolgunk. Annyi nyilvánvaló, hogy *szakbibliográfiáról* van szó. Csakhogy a szakbibliográfiának egy sajátos válfajáról, *analitikus szakbibliográfiáról*, ami lehetővé teszi a könyvek, valamint a folyóiratok egyazon szakterületet érintő anyagának azonos módon való feltárását, és az így feldolgozott bibliográfiai adat-anyag egyetlen betűrendbe való rendezését. Az is kétségtelen, hogy *válogatott szakbibliográfiáról* van szó. Mindez kitűnik már a kiadvány címéből.

A bibliográfia legfőbb értéke: *analitikus volta*. Az analitikus jelleg keretein belül különösen nagy jelentőségű értéknek könyvelhetjük el azt aényt, hogy az analitikus feltárás a recenzió-anyagra is fenntartás nélkül kiterjed. Sőt, a vállalkozás maga egy olyan, egyelőre még meg nem valósított bibliográfia-típus felé mutat, melynek igénye már több oldalról, több fórum részéről bizonyára felmerült: a *Magyar Nemzeti Bibliográfiát* és a *Magyar Folyóiratok Repertóriumát* mintegy kiegészítő általános recenzió-bibliográfiáról van szó.

Egy ilyen általános recenzió-bibliográfia szükségessége egyrészt azzal a ténnyel igazolható, hogy vannak olyan országok, ahol ez a bibliográfia-típus, mint nemzeti bibliográfiai feladat, már megvalósult (példaként a Moszkvában megjelenő *Letopisz' Recenzij* említhető) és megjelenése óta senki sem vonja kétségbe a folyamatos megjelenés szükségességét. Az általános recenzió-bibliográfia szükségessége melletti másik bizonyíték az, hogy számos tudományos intézet (az MTA Nyelvtudományi Intézete, az MTA Pszichológiai Intézete stb.) az intézetben folyó szakbibliográfiai gyűjtőmunka során jelentős erőfeszítést tesz a tudományterületet illető recenziók gondos feldolgozására. E vállalkozások azonban — bizonyos tekintetben — mindig hiányosak maradnak: az intézet által képviselt tudománnyal határos tudományterületekre, ill. az úgynevezett interdiszciplináris tudományterületekre vonatkozó recenzió-anyagról nem tudnak megfelelően alapos feldolgozást-feltárást nyújtani. Nyilvánvaló, hogy egy általános, minden szakterületre (a technikai, természettudományi tudományterületekre is) kiterjedő recenzió-bibliográfia meg tudna birkózni az említett mélyrehatóbb, a rokon területek tájékára is kiható recenzió-tájékoztatással.

Nem szorul részletes bizonyításra az a tény, hogy egy-egy mű mindenkori tudomány- és kultúrpolitikai szempontú értékelése megfelelően tükröződik a műre vonatkozó recenziók anyagában. (Hiszen a *recenzió* szót — a jelentés pontos meghatározását véve alapul — éppen az választja el a *referátum*, ill. a *síllabus* szavaktól, hogy ez kritikai vonatkozásokat tartalmazó ismertetésre utal.) Ha pedig tükröződik a recenzió-anyagban ez a szempont, akkor a recenzió-anyagot az irodalom, valamint az irodalomtudomány irányítóinak, de a maguk területén a többi tudományok irányítóinak is, mindenkor gondosan figyelemmel kell kísérniök. Ez a figyelemmel kísérés sokkal hatékonyabb egy teljes recenzió-anyagot tartalmazó recenzió-bibliográfia segítségével. Tudjuk, hogy nem lehet élesen elválasztani a kultúrpolitikai funkciót a tudományszervezési tevékenységtől, de ha figyelmünket, a két összefüggő tevékenység közül inkább az utóbbi felé fordítjuk, akkor is

azt tapasztaljuk, hogy igen nagy haszna lenne egy általános recenzió-bibliográfiának. Nem egy tudományterületen belül, a tudományterület reprezentatív publikációs fórumainál egyenlőtlenségeket és aránytalanságokat mutat a recenzió-ellátottság (jelentős művek ismertetés nélkül és kritika nélkül maradnak, másokról meg terjengős ismertetések és kritikák jelennek meg). Az ilyen aránytalanságokat sokszor az összefüggő kép hiánya idézi elő. Egy általános, minden szakterületre kiterjedő recenzió-bibliográfia bizonyára jelentősen csökkentené, éppen az összefüggő recenzió-megoszlási kép megadásával, ezeket az aránytalanságokat.

Egy ilyen általános recenzió-bibliográfiának ennél az imént említetténel még jelentősebb tudomány szervezési következménye is lehetne. Jól tudjuk, hogy a tudomány egyenlőtlenül fejlődik: számos olyan tudományterület van most is, de volt is mindenkor, melyen belül szükségképpen elmaradottabb volt a hazai tudományos termés a nemzetközihez viszonyítva. Sőt esetleg semmiféle eredeti tudományos termés sem állt rendelkezésre (pl. egy – másfél évtizeddel ezelőtt a kibernetika vagy a közlés-elmélet terén). Úgy gondoljuk, hogy az ilyen ritkulási pontokon az eredeti tudományos kutatás hiányát fokozott témabavágó recenzió-tevékenységgel kellene, amennyire lehet, ellensúlyozni. Ez a recenzió-tevékenység fenntartaná a tudományos érdeklődés folyamatosságát az ilyen, pillanatnyilag kevésbé kutatott területeken is, és alapot szolgáltatna ahhoz, hogy eredeti kutatások bármikor zökkenésmentesen, nyomasztó elmaradottsági érzés nélkül induljanak meg, vagy kezdődjenek újra. Az eredeti kutatások pontjainak és volumenének a recenziós tevékenységgel való ilyen összeegyeztetése azonban szintén csak akkor valósulhat meg igazán, ha rendelkezésünkre áll a többször emlegetett általános recenzió-bibliográfia.

Egy ilyen bibliográfia-típus igényétől azonban még messze van annak megvalósulása. Anyagi lehetőségek, megfelelő bibliográfusok nem állnak rendelkezésre. Az egész vállalkozás szervezeti hovatartozásán sem vitatkoztunk még. Sőt SZENTMIHÁLYI János szóban közölt véleménye szerint még számos fogalom (recenzió, referátum stb.) pontos definíciója is hiányzik, márpedig a fogalmak tisztázása elkerülhetetlen ilyen nagyobb szabású bibliográfiai vállalkozás megkezdése előtt. Mindebből az látható, hogy az általános recenzió-bibliográfia megvalósulása hazai viszonylatban még igen-igen távoli dolog. Az azonban kétségtelen, hogy az *Irodalomtörténeti tanulmánykötetek és folyóiratok analitikus bibliográfiai kartotékjai* című kiadvány – elsősorban bizonyos szerkesztési és bizonyos anyagrendszerezési elvek tisztázásával – kezdeményező lépésnek számít az említett általános recenzió-bibliográfia valamikori megvalósulása felé.

Térjünk vissza a szóban forgó kiadvány szorosabb értelemben vett ismertetéséhez. A megadott forrásokban (tanulmánykötetek, folyóiratok) szereplő irodalomtörténeti tanulmányok bibliográfiai adatai betűrendben követik egymást. Nemcsak tanulmányok bibliográfiai adatait találjuk meg a szóban forgó bibliográfiai kartoték-anyagban, hanem a sajtó és a tudományos folyóirat-visszhang meglehetősen teljességét reprezentáló recenzióanyag adatait is, mégpedig nem az ismertetések íróinak betűrendjében, hanem az ismertetett mű szerzőjének betűrendjében. A recenziók anyagában, természetesen, tulajdonnevek is szerepelhetnek; ezek egy-egy utalócédula formájában szintén belekerülnek a betűrendbe. Az ilyen tulajdonnév-utalásokon túlmenően tárgyi utalásokkal is gazdagon el van látva a kiadvány (ilyen tárgyi utalásokkal találkozunk pl.: művészetpolitika, kozmopolitizmus, színművészet stb.). Egy-egy mű vagy tanulmánykötet bibliográfiai adata mellett sorakoznak a rá vonatkozó recenziók adatai, ám a recenziók száma gyakran elég tetemes, ami annak a jele, hogy az illető tanulmány, illetve téma nagy visszhangra talált a sajtóban, az irodalomtudományban és az irodalmi kritika műhelyeiben. A bibliográfiai kiadvány „kartoték”-nak nevezi magát, ami nem formális megnevezés, hanem arra utal, hogy a kiadvány borítólappba beleillesztett kartonlapok formájában jelenik meg. E karton-

lapok nincsenek lapszámozva, sorrendjüket csak a betűrend biztosítja. A kartonlapok nyolc részre szétvághatók és szétvágás után dobozba vagy fiókba kívánt módon rendezve elhelyezhetők. Ez lehetővé teszi azt, hogy a kartonlapok rendezési szempontját idővel megváltoztatva, az egész anyagot szükség szerint átrendezzük, illetve, hogy a felesleges kartonlapokat és ezáltal az általuk képviselt hivatkozásokat, később kiselejtezzük.

Annak érdekében, hogy kellő precizítással megtaláljuk a bibliográfiai vállalkozás helyét, néhány szempontot említünk meg arra vonatkozólag, hogy miként viszonyul az a *Magyar Nemzeti Bibliográfia*, az *Új Könyvek*, a *Magyar Folyóiratok Repertórium*a és a Kozocsa-féle *A Magyar Irodalom Bibliográfiája* című vállalkozásokhoz. E kiadvány összegyűjti az összes recenziót, míg az *Új Könyvek* csak egy-egy elég tárgyilagos, de szűkszavú ismertetéssel igazítja el az olvasókat a könyvekről, tehát referátumot ad, recenzió helyett. Az *Új Könyvek* nem ad analitikus felvételt az esztétikai és irodalomtörténeti, valamint az életrajzi tanulmánykötet-cikkekről. A *Magyar Folyóiratok Repertórium*a nem vágható szét és nem közöl recenziókat. A *Nemzeti Bibliográfia* pedig, amellet, hogy szintén nem vágható szét, nem dolgozza fel a tanulmányköteteket analitikusan. Kozocsa bibliográfiája ugyan mindezt megteszi, de nem vágható szét, és sajnos elmaradással adják ki.

Kik számára használható a szóban forgó bibliográfiai kiadvány? Nem véletlen, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gondozásában jelent meg. Talán a legnagyobb szolgálatot éppen a Fővárosi Könyvtár fiókkönyvtárai olvasóinak, illetve könyvtárosainak tehet, de az is kétségtelen, hogy más könyvtárak (tudományos nagykönyvtárak, szakkönyvtárak stb.) tájékoztató szolgálata számára is hasznos segédeszköz.

Elhagyva a könyvtári tájékoztatás területét, adatokkal bizonyítható, hogy az irodalomtörténész szakember számára is igen jó szolgálatot tesz, mivel olyan nagy anyagot ölel fel, melynek eredetiben való átnézését nagy szabadidő lehetőséggel rendelkező személy is csak ritkán valósíthatná meg. De ha valaki rendszeresen olvassa is a feldolgozott folyóiratok és hírlapok anyagát, még akkor is, visszakeresési céllal, semmivel sem kevésbé hasznos: hiszen egy-egy adatról sokszor csak hiányos emlékek maradnak meg az olvasás után, esetleg csak a téma, csak a szerző neve, stb. rögződik az emlékezetben. Végezetül igen jelentős szerepe van ennek a kiadványnak a pedagógia, közelebbről az irodalom-tanítás támogatásában is. Tudásunk van arról pl. hogy iskolai dolgozatot író gimnazisták, szakdolgozatukat készítő egyetemi hallgatók, valamint tanulmányi versenyekre pályázók, jó segédeszközre lelnek e kiadványban.

Felmerülő kérdés lehetne az, hogy az ilyen analitikus bibliográfiai feldolgozás elsősorban az irodalomtörténet és irodalomtudomány tárgykörében hasznos-e elsősorban. Ha a pedagógiai vonatkozásból indulunk ki, akkor igenlő a válasz. Nem ennyire igenlő, ha a Fővárosi Könyvtár olvasóira gondolunk általában. Kérdés, hogy az irodalom, az irodalomtörténet és rokon vonatkozások anyagában kívánnak-e elsősorban tájékozódni az említett olvasók, vagy a tudományos ismeretterjesztő, vagy elsörendűen tudományos szakirodalomban-e? (El lehet képzelni, hogy e tekintetben érdeklődés-eltolódás figyelhető meg már most, vagy ennek az eltolódásnak esetleg bizonyos előjelei mutatkoznak.) A szakember számára, végezetül, kétségtelen, hogy vannak olyan tudományterületek (szociológia, pszichológia, stb.), amelyeken belül a bibliográfiai feldolgozásokkal való ellátottság színvonala sokkalta alatta marad az irodalomtörténet ilyen természetű ellátottságának. Ha tehát a tudományos szakirodalom recenzió-anyagát tekintjük, akkor még inkább indokolt az az igény, hogy az irodalomtörténet és irodalomtudomány, ill. irodalomesztétika mellett a többi tudományterület publikációs anyagában megjelenő recenzió-anyag is feldolgozásra kerüljön.

Egy másik észrevétel arra vonatkozhatna, hogy mindenben egyetértünk-e a szóban forgó kiadványba belevett forrás-anyaggal. Egyelőre csak fővárosi megjelenésű folyóira-

tok és hírlapok kerülnek feldolgozásra. De nem lenne-e elképzelhető a meglevő folyóirat-lista egy-két más, nem-fővárosi folyóirattal való kiegészítése? (Gondoljunk például az *Alföld* vagy a *Tiszatáj* című folyóiratok tanulmány-, ill. recenzió-anyagára). Az is elképzelhető lehetne például, hogy a külföldön megjelenő magyar nyelvű folyóiratok anyaga is belekerülne a kiadványba. Hasznos lenne ugyanis tájékozódnunk a szomszédos népi demokráciákban megjelenő magyar nyelvű tanulmánykötetek és folyóiratok idevágó anyagáról is.

Mindezek a kritikai megjegyzések, természetesen, nem kívánják csökkenteni a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár imént ismertett bibliográfiai vállalkozásának jelentőségét, sőt, elismerve azt, hogy az ilyen újszerű feladat az átlagosnál, a már hosszú múlttal rendelkező bibliográfiai vállalkozásokénál sokkal több gonddal, fejtöréssel és szerkesztői munkával jár, külön is értékeljük, hogy az összeállító vállalta ezt a többletmunkát, valamint a vállalkozással elkerülhetetlenül együttjáró nehézségeket, veszélyeket.

BÜKYNÉ HORVÁTH MÁRIA

Reneszánsz könyvkötőműhelyek. A magyar művelődéstörténet egyik legszebb, bár fájdalmasan rövid fejezetét keltette életre az Iparművészeti Múzeum kiállítása: reneszánsz kötéstáblák és díszítések bemutatásával.

A köztudat számára a magyarországi humanizmus és reneszánsz MÁTYÁS király nevében és a korvinák fogalmában summázódik. Itt ez a kiállítás megsejteti velünk, hogy a XV. század végi — XVI. század eleji magyarországi bibliofilia és kötésművészet nem egy fényűzést kedvelő nagy uralkodó egyedülálló szenvedélye volt. Hogy mindez nem korlátozódott a budai várpalota könyvkészítő műhelyére és hogy a korvinák jelentik ugyan a korszak csúcsteljesítményét, de nem önmagukban, és nem előzmény nélküli jelenségeként.

A reneszánsz könyvművészet mozgalma Itáliából indult el és az erőteljes kulturális kapcsolatoknak köszönhetően kezdett nálunk is hatni. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen szellemi-kulturális hatást elsősorban az egyházi rend közvetített és képviselt, bár az írásbeliség monopóliumán már erőteljes rést ütött a feltörekvő polgárság. A szellemi élet teljes laicizálódása azonban még soká várat magára és a könyvművészet letéteményesei egyelőre a különböző szerzetesi könyvműhelyek: karthausi, ferences stb. kolostorok keretén belül dolgoznak és alkotnak.

Rendkívül érdekes mozzanat, hogy ezúttal az újat, az olasz reneszánszra jellemző geometrikus fonadékos kötést többnyire a kolostori műhelyek készítették, míg a konzervatív gondolkodásmód, a régebbi gótikus stílushoz való ragaszkodás a polgári könyvkötőműhelyekre jellemző. A kiállított kódexek érdekesen illusztrálják azt a folyamatot, ahogyan az új díszítőmód tért hódít és lassan-lassan egyeduralmukodóvá válik, miközben a réginek lényeges elemeit és jegyeit magábaolvasztja. Az olasz reneszánsz könyvművészet jellemzője az említett geometrikus fonadékos kötésminta. A nálunk meglevő gótizáló irányzaté a növényornamentika. E kettőből kölcsönhatás révén alakult ki a sajátos magyar reneszánsz stílus, amelyet bizonyos keleti hatás is átszínez. Azt a folyamatot, amely a keleti (egyiptomi) és olasz hatást szerves egészé dolgozza a hazai formakincsel, hogy eredményeit aztán eljuttassa cseh és lengyel kultúrterületre is, miközben hazai gyökerei a törökudulás következtében elszáradnak: jól érzékelteti a kiállítás.

Van azonban a kiállításnak néhány olyan negatív mozzanata, amelyet meg kell említenünk. Mindenekelőtt úgy tűnik, mintha csak a beavatottak számára rendezték volna. Az az ember, aki különösebb könyvtörténeti és művészettörténeti képzettség nélkül járja végig a termet: nem kap szervesen összefüggő egészet. A kisebb-nagyobb kódexek látványára emlékezik talán egy darabig, de ez minden. A kiállítás címe könyvkötő-

műhelyekről beszél. Kevésbé megtévesztő volna, ha a reneszánsz kötéstáblák és díszítésekéről tenne említést. Nem mindenki tudatosul, hogy a könyvkötőműhelyeken alkotó közösségeket kell érteni. Annál kevésbé, mert a kiállítás nem hangsúlyozza ezt eléggé. Elénk tálalja az egyes könyveket, illetve műhelyeket: Lővöldi Karthausi kolostor, budai ferences csoport, G. A. mester, a pesti mészáros-céhkönyv kötőműhelye stb., de nem magyarázza meg az egyes műhelyekből kikerült munkák stílus-jellemzőit, hatását és azt, hogy mennyi munka maradt ránk tőlük és hol található meg. Zavaró pl., hogy ha egy-egy táblán ki van téve 3–3 faksimile fénykép vagy rajzmásolat egy-egy kódexről és a tájékoztató szövegfelírás nem az egyes képek alá kerül, hanem a tábla szélére, hogy a szemlélő zavarbajon, ha kedve támad az azonosításhoz.

A díszítéstechnikára hatással voltak bizonyos architekturális jelenségek. Ezt a hatást jól illusztrálták a belvárosi templom vörösmárvány pasztofóriumának kb. teljes nagyságú, hatalmas fotoreprójával. Bizonyos, hogy hatásos. De jobban örültünk volna, ha legalább néhány nagyobb reprodukcióval bemutatták volna a könyvkészítés: másolás, nyomtatás, fűzés, táblakészítés, aranyozás stb. munkáit! (Mellékesen: a kiállításra betévedt embereknek vajon hány százaléka tudta volna megmondani, hogy mi az a pasztofórium? Mert az sincs megmagyarázva!) És végül: nagyon örültünk volna valamiféle tájékoztató kiadványnak, amely röviden és jól áttekinthetően összefoglalja a reneszánsz könyvművészet korát, stílusjegyeit, az egyes műhelyek jellemzőit és kisugárzási körüket (esetleg térképpel), hogy egészzé, teljesebben érthetővé és maradandóbbá tegye a kiállítás élményét.

H. LAKATOS ÉVA

Lengyel plakátkiállítás a MOM Szakasits Árpád Művelődési Otthonában. A bemutatott mintegy 100 plakát csak kis részét tartalmazhatta a mai lengyel plakátművészetnek, mely nemcsak hazájában, hanem nemzetközi vonatkozásban is kiemelkedő. A bemutatott lengyel plakátok stílus és tárgyválasztás szempontjából egyaránt sokoldalúak.

Politikai jellegű plakátjaik erőteljesek és festői módon használják fel a fotót az emlékezésre. Kulturális tárgyú plakátjaik szellemesek, klasszikus tagolásúak. Nem szokványos megoldásúak munkavédelmi és alkoholelles plakátjaik sem.

Külön csoportot alkotnak a cirkuszplakátok. Ez a témakör lehetőséget ad az ötletes lengyel grafikusművészeknek, hogy gazdagon színezett tervekkel nyerjék meg a közönséget.

A lengyel grafikusművészek közül kiemelkedik PRZYGODSKI J. LENIN plakátja, MAJEWSKI G. május elsejei plakátja, URBANIEC M. Auschwitz-plakátja, HILSCHER J. nemzetközi gyermeknapra készített műve, TOMASZEWSKI H. kiállítási plakátja, JODLOWSKI T. utazási plakátja. A sportplakátok közül URBANIEC M. művei tűnnek ki. Újszerűek SOBZYNSKI R. és BACZEWSKA L. alkotásai.

A kiállításon bemutatott plakátok jól példázzák a lengyel plakátművészet magas iskoláját, a korszerűséget, az ötletességet, a grafikai elgondolások erőteljes megformálását — és méltán váltották ki mind a szakkörök, mind a kiállítást látogató közönség elismerő véleményét.

MUNKÁCSI PIROSKA